

VAKANÜVİS AHMED VÂSİF EFENDİ'NİN İSPANYA ELÇİLİĞİ VE GÖTÜRDÜĞÜ HEDİYELER

Mücteba İLGÜREL*

Özet

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren diğer devletlerle olan siyasi ilişkilerine daima önem vermiştir. Bu ilişkiler elçiler vasıtasıyla oluyordu. Elçiler o ülkenin hükümdarını ve devlet erkanını etkilemek için yanlarında hediyeler götürürlerdi. Bu hediyeler itina ile seçilirdi. Hediyelerin değerli ve dikkat çekici olması önemliydi. Bu makalede, arşiv belgelerinden elde edilen bazı hediye listeleri, hediyelerin mukayeseli değerleriyle birlikte incelenmiştir. Hediye teatisi ülkeler arasında bir gelenek idi. Osmanlı Devleti nezdine gelen elçilerin de kıymetli hediyeler getirdikleri bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İspanya, Hediye, Elçi.

Büyüyüp gelişen Çarlık Rusyası, Karadeniz'de Osmanlı engelini takılınca, çareyi Lehistan üzerinden Baltık Denizi'ne açılmakta buldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Lehistan'ın işgalini de bahane ederek Rusya'ya savaş ilan etti. Ruslar ise Baltık kıyılarında tersane inşa ederek donanma sahibi olmuşlardı. Gemi inşa ve kullanma tekniklerini İngilizlerin yardımıyla geliştiren Ruslar, yine İngiliz amirallerin desteğiyle Osmanlı sularına kadar geldiler.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü emekli öğretim üyesi (Bu makalenin hazırlanmasında yardımcı olan meslektaşım Dr. Fehmi Yılmaz'a teşekkür ederim).

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı hem karada hem de Batı Anadolu sahillerinde Osmanlı Devleti aleyhinde sonuçlandı. İmzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması önemli kayıplara sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki hedefi kayıplarını telafi, olmazsa mevcutları elde tutmak olmalıydı. Bu konuda çeşitli tedbirler olmakla beraber, gerekli ülkelerle elçilik münasebetleri tesis etmek bunlardan biriydi.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl başlarından beri uzak ülkelerle de elçilik münasebetlerini geliştirmekte idi. Bu savaşta Rus donanmasının Cebelitarık'tan geçerek Osmanlı sularına ulaşması, devleti farklı çareler aramaya sevk etmişti. Bu çare, ifade edildiği gibi, İspanya ile bir dostluk tesisi olabilirdi. Osmanlı Devleti, İspanya'yı Akdeniz'de bir müttefik olarak görmek istiyordu. İspanya'ya bir elçi gönderilmesi, hâlen İstanbul'da bulunan İspanyol elçisine mukabil olacaktı. Diğer taraftan İspanyol elçisi de kralın bir Osmanlı elçisini Madrid'de görmeyi arzuladığı dilek ve temennisini de devlete iletmişti.¹ Sonuçta Madrid'e bir elçi gönderme meselesi gündeme gelmiş ve Vakanüvis Ahmed Vâsıf Efendi (ö. 1806) düşünülmüştü. Vâsıf Efendi çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş, Matbaa-i Âmirî nazırlığı görevini ifa etmiş ve son olarak vakanüvislik makamında bulunmuştu. Vâsıf Efendi'nin aynı yerdeki kaydına göre ülkeler arasında elçilik teatilerinde hükümdarlar arasında birbirlerine hediyeler gönderilmesi eski bir gelenek idi. Hediyelerin değer ve kalitesi o ülkenin zenginlik ve ihtişamını ifade ediyordu. Bu yüzden gidecek elçi tespit edildikten sonra götürüleceği hediyeler de dikkatle seçilmeliydi. Haziran 1787'de Fas hâkimi Mevlay Muhammed nezdine de Ahmed Azmî Efendi tayin edilmişti. Azmî Efendi, Ahmed Resmî Efendi'nin Prusya sefirliğinde maiyet memuru olarak görev yapmış deneyimli bir memur idi. O da Fas hâkiminin elçisine mukabil olarak gidiyor ve hediyeler götürüyordu.²

Vâsıf Efendi, vakanüvislik görevi ile birlikte Mevkufatçılık Kalemî hizmetini de uhdesinde bulunduruyordu. Elçi tayin olunca Anadolu

¹ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr*, yay. M. İlgürel, İstanbul 1978, s. 372-373 (bundan sonra *Mehâsinü'l-âsâr* şeklinde kısaltılacaktır); Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, İstanbul 2007, s. 36.

² *Mehâsinü'l-âsâr*, s. 373; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara 1968, s. 148-149.

muhasebeciliği payesiyle orta elçilik rütbesi verilerek itibarı yükseltilmiştir.³ Vâsîf Efendi, 1 Temmuz 1787 (15 Ramazan 1201)'de bir Türk beylik gemisiyle yola çıkıp,⁴ 11 Mayıs 1788 (5 Şaban 1202)'de bir İspanyol kalyonu ile İstanbul'a dönmüştür.⁵

Ahmed Vâsîf Efendi'nin İspanya'ya elçi olarak gönderilmesine karar verildikten sonra, sıra 1759 yılından beri İspanya tahtında bulunan Kral III. Charles (Karlos)'a götürülecek hediyelere gelmişti. Hediyeler, her zamanki gibi imparatorluğun gücünü ve ihtişamını gösterir nitelikte olmalıydı. Bunların bir kısmı önceden olduğu gibi iç hazineден temin edilecek, bir kısmı da piyasadan satın alınacaktı. Hazineден temin edilecekler için herhangi bir problem yoktu. Önemli olan piyasadan istenilen nitelikte devlete yakışır olanları bulabilmektir. Bunun için Hazine-i birun ağası, Sadaret kethüdası ve Hazine-i hümayun kethüdası, Reisülküttab efendi ve Çavuşbaşı Ağa ve Kuyumcu Düzoğlu ve Bezzazistan kethüdarları ve birkaç nefer bilirkişiden oluşan bir heyet oluşturuldu. 26 Mayıs 1787 tarihinde piyasadan satın alınacak hediyeler için Divan'dan 26.800 kuruşluk ödenek ayrıldı.⁶ Muhtemelen bu miktar daha önceki

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nâme-i Hümayun Defteri, Nr. 9, s. 206-207. Belgede bu konuda şu bilgi verilmektedir: "Hâcegân-ı dîvân-ı mu'allâ-erkân-ı hümayunumuzdan hâlâ mevküfatıcılık mansıb-ı celîline mutasarrıf ve vak'anüvislik hizmet-i şerîfesiyle müteşerrif olup ve Anadolu muhasebeciliği pâye-i refi'ası ve orta elçilik rütbesiyle menşûr-ı itibârı tevki' ve şân-ı menzilete terfi' kılınan mu'temed ve erib ve reşid ve edib kıdvetü'l-emâcîd ve'l-ekârim Vâsîf Ahmed dâme-mecdühü me'mûr ve ta'yîn kılınmağın..." Ayrıca bkz. *Mehâsinü'l-âsâr*, s. XXVIII.

⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih*, IV, İstanbul 1309, s. 7 (bundan sonra Cevdet, *Tarih* şeklinde kısaltılacaktır); *Mehâsinü'l-âsâr*, s. XXVIII; Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi, *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, haz. F. Emecen, İstanbul 2003, s. 289 bundan sonra *İstanbul'un Uzun Dört Yılı* şeklinde kısaltılacaktır).

⁵ Vakanüvis Edib Efendi, eserinde Vâsîf Efendi'nin hediyelerle İspanya'ya gittiğinden bahsedip, dönüşüne yer vermemiştir. Ayrıca Vâsîf, Dîvân-ı Hümayun'a takdim ettiği takrirden, hediyeleri krala ve devlet erkânına nasıl takdim ettiğini anlatmaktadır. Bu konularda ayrıntılı bilgiler için bkz. Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora tezi, İstanbul 1999, s. 18-23; Ayrıca bkz. Cevdet, *Tarih*, IV, s. 51; *İstanbul'un Uzun Dört Yılı*, s. 289. Vâsîf'ın İspanya ve İspanyollar hakkındaki gözlemleri için bkz. Korkut, *a.g.e.*, s. 105, 158, 165, 174, 211.

⁶ BOA, D. BŞM, Nr. 5486, "Ber-muceb-i sabık tezkire-dade. Fi 2 Ş 1201 (20.5.1787) 26.800 guruş. Sabika vech-i meşruh üzere tarih-i merkumede meblağ-ı mezbure hazine tezkeresi verildiği mukayyedir. Ferman devletlü inayetlü sultanım hazretlerindir. Fi 18 N 1201 (4.7.1787)".

yıllarda farklı ülkelere gönderilen hediyelerin ölçüsüne göre tespit edilmişti. Oluşturulan satın alma heyeti, bir taraftan hazinede bulunan eşyalardan hediye olabilecekleri tespit ederken diğer taraftan da piyasadakileri tespit etmekle meşgul diler.

20 günlük bir çalışma sonunda hediyeler tespit edilerek 23 Haziran 1787 tarihinde cins ve değerlerini bildiren rapor padişaha sunuldu. Rapordaki bilgilere göre, hazineden alınacak hediyelerin tamamı tespit edilmiş ve değerleri belirlenmiş, ayrıca piyasadan satın alınacaklara ayrılan ödeneğin % 56'sına tekabül eden tahmini 15.000 kuruşluk, cins ve miktarları farklı olan ve sadece kumaşlardan oluşan toplam 20 kalem mal tespit edilmişti.⁷ Bundan sonra aynı gün Padişah, paranın ödenmesi ve gerekli işlemlerin yapılması için defterdara buyuruldu gönderdi.⁸

Fakat ayrılan ödeneğin daha fazla olması, muhtemelen bu açığı kapamak amacıyla alınmış olanlara ilâve olarak yeni hediyelerin alınmasına karar verildi. Bu nedenle satın alma heyeti, yeniden piyasa taraması yaparak 10.879 kuruş değerinde, yine tamamı değerli kumaşlardan oluşan yeni hediyeler satın alarak öncekilere ilave etti.⁹ Böylece İspanya'ya götürülecek olan hediyeler tamamlanmış oldu. Hediyelerin toplam değeri 143.700 kuruştı. Bunların dağılımı ise şöyleydi: Hediyelerin toplam değerinin % 56'sına tekabül eden 81.000 kuruşluk raht takımı, % 19'una tekabül eden 27.000 kuruşluk mücevher eşyalar, % 17 oranına tekabül eden çeşitli kumaşlar, % 6 oranına tekabül eden

⁷ BOA, D. BŞM, Nr. 5486, "Bu defa huzûr-ı faizü'n-nûr-ı hazret-i sadâret-penâhide saâdetlü kethûda bey hazretleri ve bu kulları ve saâdetlü Hazine-i Hümâyûn Kethûdası hazretleri ve izzetlü Reisülküttâb Efendi ve Çavuşbaşı Ağa ve Kuyumcu Düzoğlu ve Bezzazistan kethûdaları ve birkaç nefer muhamminlere bahaları takdir ve tahmin olunarak İspanya devletine götürülmek üzere elçi tayin olunan Ahmed Vâsıf Efendi'ye teslim olunan hedaya-yı şahanenin ecnâs ve mikdârı ve tahmini bahaları defteridir. Fi 7 N 1201 (23.6.1787) Baha-i emtia-i mezkure tahminen 15.000 guruş".

⁸ BOA, D. BŞM, Nr. 5486, "İzzetlü Defterdar Efendi, mucebince Başmuhasebeye kayd ve tenbih etdiresiz deyü buyuruldu. 7 N 1201 (23.6.1787)".

⁹ BOA, D. BŞM, Nr. 5486, "Arz-ı bendeleridir ki, bu defa taraf-ı hazret-i cihândâriden İspanya kralına irsâli musammem olan hedâyâ-yı mülûkânenin tetimmâtından olmak üzere Hazinedârbaşı Ağa kulları marifetiyle mübâyaa ve mahalline teslim olunan eşyanın müfredât defteri mücebince bahaları hisâb etdirildikde 25.171 guruşa bâliğ olduğu malûm-ı devletleri buyuruldukda meblâğ-ı mezbûrun 171 guruşu tenzil olunup kûsûr 25.000 guruş verilmek üzere Başmuhasebeye kayd ve tezkeresi itâ olmak babında ferman devletlü saâdetlü sultanım hazretlerindir. Telhîs mücebince Başmuhasebeye kayd ve tezkiresi itâ olunmak buyuruldu. 19 N sene 1201 (5.7.1787). Tezkire-dâde. Fi 23 N 1201 (9.7.1787)".

8.000 kuruşluk Yemen kahvesi, % 1 oranına tekabül eden 1.500 kuruşluk ıtriyat ve yine % 1 oranına karşılık gelen 1.200 kuruş değerinde üç tüfekten oluşmaktaydı. Bunlar Ahmed Vâsif Efendi'ye teslim edildi. 1.553.807 ABD dolarına¹⁰ karşılık gelen 143.700 kuruşun satın alma gücünü o dönemde İstanbul'daki temel gıda maddeleri fiyatlarıyla¹¹ kıyaslayacak olursak, bu parayla 3.448.800 kg buğday, 1.839.360 kg un, 2.942.976 kg ekmek, 695.323 kg pirinç, 237.337 kg sade yağ, 350.354 kg zeytinyağı, 919.680 kg koyun eti, 306.560 kg bal, 75.850 kg şeker, 57.182 kg kahve, 1.471.488 kg nohut, 1.379.520 kg mercimek, 2.452.480 kg soğan, 2.452.480 kg süt, 8.622.000 adet yumurta ve 306.560 kg sabun satın alınabilirdi. Aynı zamanda bu meblağ, 341.365 vasıfsız, 168.398 vasıflı işçinin bir günlük ücretine¹² karşılık gelmektedir.

Fakat hediyelerin toplam değerinin % 83 oranındaki 118.700 kuruşluk kısmı para ödenmeden hazineden temin edilmiş, sadece % 17'lik kısmına 25.000 kuruş ödenmişti. Yani devletin hazinesinden hediyeler için çıkan paranın miktarı 25.000 kuruştur. 270.000 dolara karşılık gelen bu miktar: 1787 yılında İstanbul'daki temel tüketim maddeleriyle tekrar karşılaştıracak olursak, bu parayla 600.000 kg buğday, 320.000 kg un, 512.000 kg ekmek, 120.755 kg pirinç, 41.290 kg sade yağ, 60.952 kg zeytinyağı, 160.000 kg koyun eti, 53.333 kg bal, 13.196 kg şeker, 9.948 kg kahve, 256.000 kg nohut, 240.000 kg mercimek, 426.667 kg soğan, 426.667 kg süt, 1.500.000 adet yumurta ve 53.333 kg sabun satın alınabilmekteydi. Bu miktar aynı zamanda 59.406 vasıfsız, 29.297 vasıflı işçinin bir günlük çalışma ücretine tekabül etmektedir.

Buraya kadar verilen bilgiler Osmanlı Devleti'nin deniz aşırı bir ülkeye dost elini uzattığını göstermektedir. Devlet Akdeniz'de müttefikler aramaktadır. Aynı tarihte Fas'a da bir elçi gönderilmesinden bu anlaşılmaktadır. Uzun kıyıların ve adaların güvenliği gündeme gelmiştir. Türkler elçilik münasebetlerine yabancı değillerdi. Yüzyıllardır elçi kabul ediyor veya gönderiyorlardı. Türk tarihinde ilk elçilik münasebetlerini Göktürkler ve

¹⁰ 1787 yılına ait bir akçenin 1998 yılı sonunda ABD doları olarak değeri 0,09 dolardır. Bu konuda bkz. Şevket Pamuk, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara 2000, s. 28.

¹¹ 1787 yılına ait İstanbul'daki temel gıda maddelerinin birim fiyatları için bkz. *A.g.e.*, s. 130-133.

¹² 1787 yılında vasıfsız bir işçinin günlük ücreti 50,5 akçe, vasıflı bir işçinin ise 102,4 akçedir. Bu konuda bkz. *A.g.e.*, s. 72.

Uygurlar başlatmıştır. Bu münasebetler Çin, Pers ve Bizans devletleriyle olmuştur. Sonraki devirlerde Müslüman Türk devletleri elçilik münasebetlerini geliştirdiler. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında da başka devletlerle elçiler teati ediliyordu. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren elçilik ilişkilerine önem verdi. İstanbul'un fethinden sonra elçi teatileri arttı. Devlet menfaatlerini gözetmek, müttefik aramak ve dost edinmek gibi gayelerle elçiler gönderilmiştir. Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti nezdine elçi gönderme hususunda daha politik ve ticarî gayeler peşinde bulunuyorlardı. İkamet elçiliklerini de ilk olarak batılı ülkeler tesis etmişlerdir. Osmanlı devlet adamları da ilişkilere önem verdiler. Gönderilen elçilerin devlet umurunu iyi bilen kimselerden olmasına dikkat etmişlerdir. Elçiler yabancı bir ülkeye giderken siyasi gelişmeler için bilgilendirilirdi. O ülkenin hükümdarına ve devlet erkânına takdim etmek üzere hediyeler götürmek adettendi. Bu hediyeler itina ile seçilirdi. Hediyelerin değer ve görünümü önemliydi. Ayrıca hatıra olarak saklanabilme özelliği de başta geliyordu. Devrin gereği olarak raht takımları, mücevherlerle bezenmiş eşyalar, çeşitli kıymetli kumaşlar ve mücevher kakmalı tüfekler hediyeler arasında bulunurdu. Hükümdarı ve devlet erkânını memnun etmek siyasi ilişkilerde önemliydi. Bir elçiyi kabul etmek, hediyeleri almak merasimle oluyordu. Bu haberler hiç şüphesiz halka da yansiyordu. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde elçi kabulleri için düzenlenen merasimler padişahın huzurunda ve devlet erkânı olduğu halde gerçekleşiyordu. Sadrazamlar da elçi kabul edebilirdi. Aynı şekilde karşı taraftan da kıymetli hediyeler gelirdi.

Tablo 1
Hediyelerin dağılımı ve toplam değer içinde oranı (%)

Eşya Cinsi	Değeri (Kuruş)	Toplam İçindeki Oranı (%)
Raht takımları	81.000	56
Mücevher eşyalar	27.000	19
Kumaşlar	25.000	17
Yemen kahvesi	8.000	6
İtriyat	1.500	1
Tüfenk	1.200	1
Toplam	143.700	100

VAKANÜVİS AHMED VÂSİF EFENDİ'NİN İSPANYA ELÇİLİĞİ

Tablo 2

Hediyeleşere verilen 143.700 kuruşu karşılık gelen tüketim maddeleri

Tüketim Maddesi	Kg
Buğday	3.448.800
Un	1.839.360
Ekmek	2.942.976
Pirinç	695.323
Sadeyağ	237.337
Zeytinyağı	350.354
Koyun eti	919.680
Bal	306.560
Şeker	75.850
Kahve	57.182
Nohut	1.471.488
Mercimek	1.379.520
Soğan	2.452.480
Süt	2.452.480
Yumurta	8.622.000
Sabun	306.560

Tablo 3

Hediyeleşere Verilen 25.000 kuruşu karşılık gelen tüketim maddeleri

Tüketim maddesi	Kg
Buğday	600.000
Un	320.000
Ekmek	512.000
Pirinç	120.968
Sadeyağ	41.290
Zeytinyağı	60.952
Koyun eti	160.000
Bal	53.333
Şeker	13.196
Kahve	9.948
Nohut	256.000
Mercimek	240.000
Soğan	426.667
Süt	426.667
Yumurta	1.500.000
Sabun	53.333

Tablo 4
Enderun hazinesinden verilen eşyalar

Eşyalar	Miktar	Fiyat (Krs)	ABD \$ (1998 Yılı Sonu)
Mücevher kebir altın raht ve takım ve saire	1	61.000	658.000
İnci ve zümrüd ile işleme kesme	1	15.000	162.000
Sim yıldızlı kebir kemer raht ma' takım-ı saire	1	2.500	27.000
Sim kebir yıldızlı şebhun rahtı ma' takım-ı saire	1	2.500	27.000
Mercan ve Urusk ve boga ve sim donanmalı tüfenk	3	1.200	12.960
İtriyat	80 (miskal)	1.500	16.200
Mücevher buhurdan ma' gülabdan	1 (çift)	8.000	86.400
Mücevher kabzalı asâ	1	10.000	108.000
Mücevher macun hokkası	1	9.000	97.200
Yemen kahvesi	20 (ferde)	8.000	86.400
Toplam		118.700	1.281.960

Tablo 5
Satın alınan eşyalar

Satın Alınan Eşyalar	Miktar	Fiyat (Krs)	ABD \$
İstanbulkâri çiçekli mutalla beldar	10 taka	900	9720
İstanbulkâri mutalla tamkahane	10 taka	375	4050
İstanbulkâri mutalla yalı kafesi	10 taka	950	10.260
İstanbulkâri mutalla altın oluk	10 taka	1050	11.340
İstanbulkâri mutalla til-i çekme	10 taka	1100	11.880
İstanbulkâri elvan düz dîba	10 tob	1275	13.770
İstanbulkâri a'la düz keremsud	10 tob	230	2484
Çakmaklı a'la destar	10 taka	370	3996
Süd-bendî a'la destar	10 taka	380	4104
Halepkâri mutalla a'la savai-i çiçekli	10 taka	1800	19.440
Halepkâri mutalla a'la beldar	10 taka	2000	21.600
Halepkâri sade savai-i mutalla orta savani	10 taka	550	5940
Şamkâri a'la düz keremsud	10 tob	150	1620
Bursakâri elvan çubuklu kutni	10 tob	160	1728
Bursakâri elvan düz kutni	10 tob	160	1728
Ankarakâri elvan a'la şalı	10 tob	800	8640
Ankarakâri elvan a'la mücalla sof	10 tob	1150	12.420
Galatakâri pesend şal mutalla ve sade seccade	4 aded	800	8640
Boğçalık sandal ve hümayun ve hassa dülbend	1 aded	70	756
Sandık	2 aded	22	238
İstanbulkâri aliyü'l-a'lâ olmak üzere mutalla zinciryan... beldar ve til-i çekme	10 taka	4800	51840
Galatakâri elvan a'la debebaşı pesend şalı donluk	16 tob	6024	65.059
Enderun-ı Hümayun Hazinesinden ihraç olunan hediyeler vaz' olunmak için ba-ferman verilen sandıklar	5 aded	55	594
Toplam		25.171	271.847

VAKANÜVIS AHMED VÂSİF EFENDİ'NİN İSPANYA ELÇİLİĞİ

Abstract

THE ANNALIST AHMED VASİF EFENDİ'S SPANISH DELEGATION AND THE PRESENTS OFFERED

The Ottoman Empire always attached importance to the foreign relations, which were conducted by envoys. They usually carried presents to impress the rulers and the statesmen. They were chosen with particular care and it was important to offer precious and remarkable items. This paper studies the present lists from archive documents and compare their values. Foreign envoys brought precious presents to the Ottoman emperors as well.

Keywords: Ottoman Empire, Spain, Envoys, Presents.

